

Joanna Rzempala, Artur Rzempala

Aktywa niematerialne w świetle obowiązującego systemu rachunkowości

Ekonomiczne Problemy Usług nr 47, 93-99

2010

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

JOANNA RZEMPAŁA, ARTUR RZEMPAŁA

AKTYWA NIEMATERIALNE W ŚWIETLE OBOWIĄZUJĄCEGO SYSTEMU RACHUNKOWOŚCI

Aktywa niematerialne (intelektualne) w literaturze ekonomicznej są różnie definiowane. W ujęciu księgowym za aktywa niematerialne i prawne uważa się nabyte przez jednostkę, zaliczone do aktywów trwałych prawa majątkowe nadające się do gospodarczego wykorzystania w przewidywanym okresie ich gospodarczego wykorzystania na potrzeby jednostki przekraczającym jeden rok. Aktywa te to zwłaszcza: autorskie prawa majątkowe, prawa pokrewne, koncesje, licencje, prawa do wynalazków, patentów, znaków towarowych, wzorów użytkowych oraz *know-how*, nabytą wartość firmy oraz koszty zakończonych prac rozwojowych¹. Definicja ta, chociaż precyzyjna, jest jednak zbyt wąska. Nie bierze ona pod uwagę trudniejszych do zmierzenia, a przede wszystkim subiektywnych w ocenie wartości, takich jak np. zdolność organizacji do uczenia się i adaptacji, zaufania klientów, potencjału intelektualnego pracowników².

Zasadnym wydaje się więc powszechny dzisiaj postulat, że sprawozdawczość finansowa spełniająca wymogi informacyjne inwestorów nie odpowiada wszystkim potrzebom użytkowników sprawozdań: pracowników, instytucji państwowych, wierzycieli itp. Tezę tę przyjęła także UE w odniesieniu do skonsolidowanych sprawozdań finansowych spółek giełdowych, nie kryjąc jednak swoich długofalowych ambicji zastąpienia – pod pewnymi warunkami – dyrektyw o rachunkowości.

Standardy rachunkowości (np. MSR/MSSF) regulują sposoby ujęcia informacji z systemów rachunkowości organizacji w sprawozdaniach finansowych³. Stosowanie standardów rachunkowości pozwala na porównywalność wyników finansowych różnych firm, zmniejsza koszty przetwarzania tych informacji. Jest to możliwe dzięki zasadom, jakie stosuje się przy określaniu standardów tj.:

- uniwersalnych zasad rachunkowości – powstałych w czasie jej rozwoju – jako nauki stosowanej i praktyki gospodarczej,
- zasad, których źródłem jest prawo gospodarcze, praktyki biznesowe, które powstały w określonym środowisku kulturowym (owo zróżnicowanie determinuje konieczność standaryzacji)⁴.

¹ Ustawa o rachunkowości z dnia 9 listopada 2000r, Dz. U. Nr 113 poz. 1186, rozdz. 1, art. 14.

² Por. *Zarządzanie wartością przedsiębiorstwa a struktura akcjonariatu*, Materiały Konferencji Naukowej współorganizowanej przez Katedrę Ekonomiki Przedsiębiorstw Uniwersytetu Gdańskiego i Kolegium Nauk o Przedsiębiorstwie Szkoły Głównej Handlowej, Gdynia – Karlskrona 27-29 września 2001.

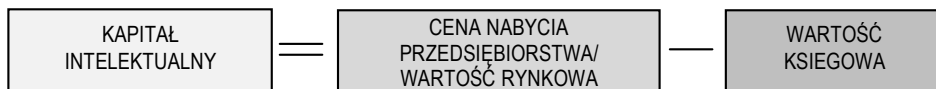
³ Por. M. Gmytrasiewicz, *Teoria rachunkowości a MSSF*, [w:] *Rachunkowość wczoraj, dziś i jutro*, SKwP, Warszawa 2007, s. 101.

⁴ Por. R. Ignatowski, *Dokąd zmierzamy, czyli wizja rozwoju rachunkowości jako nauki i zawodu*, [w:] *Rachunkowość wczoraj, dziś i jutro*, dz. cyt., s. 520.

Sprawozdawczość finansowa jest jednym z podstawowych źródeł informacji, na podstawie których podejmowanych jest wiele decyzji finansowych. Z punktu widzenia inwestorów szczególnie przydatne są informacje dotyczące oceny przyszłych zysków i przepływów finansowych. Powstaje więc swoista luka pomiędzy informacjami prezentowanymi przez współczesną rachunkowość a istniejącym zapotrzebowaniem interesariuszy przedsiębiorstwa. Potrzeba ta wymusza poszukiwanie rozwiązań w systemie rachunkowości, które nie ograniczałyby się do pasywnej rejestracji historycznych zdarzeń i wyceny zasobów według kosztu historycznego, lecz prezentowałyby czynniki kreujące wartość posiadanych zasobów w oparciu o przyszłe przepływy pieniężne. Jest to szczególnie istotne teraz, w obliczu zmian na rynkach globalnych i rozwoju sektora usług.

Ostatnie 40 lat, charakteryzujące się rozwojem technologii informatycznej i znacznym wzrostem ilości przedsiębiorstw usługowych, odsłoniło słabości tradycyjnej rachunkowości. Operuje ona historyczną ceną nabycia, koncentruje się głównie na pomiarze wymiernych wartości materialnych oraz skutków finansowych zrealizowanych transakcji. Pomija ona często kluczowe wyznaczniki wartości przedsiębiorstwa, jakimi są zdolność kreowania przyszłych wartości lub – ogólnie ujmując – wartość kapitału intelektualnego. Rezultatem tego jest luka w ujawnianych w sprawozdaniu informacjach oraz stale pogłębiający się rozdziewiek między łączną wartością przedsiębiorstw wycenionych przez rynek kapitałowy a ich aktualną wartością bilansową (MSR-y – jak na razie – nie przewidują aktywowania wartości kapitału intelektualnego). W konsekwencji, w dłuższej perspektywie nieuchronnie ograniczy to praktyczną użyteczność sprawozdań finansowych, jeżeli w międzyczasie nie nastąpią zmiany zasad bilansowania⁵.

Standardy nie dopuszczają na razie ujęcia w bilansie wartości niematerialnych pozyskanych w inny sposób niż w drodze nabycia. Nie zezwalają na to ani MSR-y, ani amerykańskie US GAAP. Poza transakcją zakupu praw lub przedsiębiorstwa istnienie kapitału intelektualnego ujawnia się w sprawozdaniu jako wartość firmy, w razie nabycia lub połączenia przedsiębiorstw i to jako różnica. Wartość firmy obejmująca trudną do wyodrębnienia i podzielenia na elementy składowe wartość kapitału intelektualnego ustala się bowiem w takich przypadkach jako różnicę pomiędzy łączną ceną nabycia przedsiębiorstwa a wartością możliwych do zidentyfikowania aktywów netto (rysunek 1). Te ostatnie prezentują natomiast wartość godziwą (rynkową) aktywów, pomniejszoną o zobowiązania i rezerwy ustalone na dzień nabycia lub połączenia jednostek⁶.

Rysunek 1. Schemat wartości kapitału intelektualnego

Źródło: opracowanie własne na podstawie L. Edvinsson, M. Malone, *Kapitał intelektualny*, PWN, Warszawa 2001, s. 40.

Wspomniana powyżej luka pomiędzy wartością przedsiębiorstwa a jego wartością księgową to odpowiedź nie tylko na trudności z wyceną zasobów niematerialnych, ale również odpowiedź na rygorystyczne definicje pojęcia aktywów.

⁵ Por. Andre Helin, *Rachunkowość musi spełniać oczekiwania inwestorów*. „Gazeta Prawna” 91/2005 z dnia 2005-05-11, s. 8.

⁶ Tamże.

Firmy, aby zakwalifikować wydatki do bilansowej pozycji wartości niematerialnych, muszą spełnić określone warunki (rzetelna wycena, okres użytkowania). Z reguły większość firm nie jest w stanie sprostać tym wymogom, w konsekwencji nie prezentują one w swoich bilansach nakładów na wartości niematerialne, jak np. *know-how*, odnosząc ponoszone na te cele wydatki bezpośrednio w ciężar kosztów bieżącej działalności.

Problemy te częściowo uwzględniają MSR-y, czego przejawem jest m.in. przyspieszenie momentu ujęcia zdarzeń gospodarczych w sprawozdaniu poprzez istotnie zmienione zasady wyceny i szersze stosowanie wartości godziwej. Mimo to sprawozdanie finansowe nadal tylko w ograniczonym zakresie ujawnia informacje o elementach tworzących przyszłe wartości. Dlatego docelowe rozwiązania w dziedzinie sprawozdawczości finansowej będą musiały zapewne przyjąć nową formę, wychodzącą poza te ramy, jakie znamy dzisiaj, które potrafią zapewnić kryteria prawidłowej rachunkowości, jakimi są zrozumiałość, przejrzystość, wiarygodność, bezstronność, porównywalność i ciągłość⁷.

Dotychczas dla sprawozdania dotyczącego kapitału intelektualnego zarezerwowano fakultatywną formę suplementu do rocznego raportu przedsiębiorstwa, w którym udokumentowana i wyjaśniona jest strategia przedsiębiorstwa w zakresie zarządzania wiedzą i jej realizacji. Sprawozdanie takie zawiera bardziej efekty działań, mających na celu monitoring rozwoju wiedzy, niż próbę wyceny tego zasobu⁸.

Model wartości kapitału intelektualnego, również w ujęciu rachunkowym przedstawił Leif Edvinson, w którym to kapitał intelektualny postrzegany jest jako ukryty majątek przedsiębiorstwa (rysunek 2). Koncepcja ta wynika z następujących wniosków⁹:

- informacje dotyczące kapitału intelektualnego są dodatkową, uzupełniającą, ale nie podrzędną informacją w stosunku do informacji finansowych,
- kapitał intelektualny jest kapitałem niefinansowym, odzwierciedlającym ukrytą lukę pomiędzy wartością rynkową i księgową,
- kapitał intelektualny ma charakter zobowiązania, a nie majątku (aktywów).

Trzeci wniosek należy podkreślić, oznacza bowiem, iż kapitał intelektualny ma charakter zobowiązania, tak jak kapitał własny i obcy, a jest on „pożyczony” od grup interesariuszy wewnętrznych (pracownicy) i zewnętrznych (klienci, kontrahenci). Natomiast przeciwwagą dla owych zobowiązań jest, zgodnie z tradycyjną rachunkowością, wartość firmy *goodwill*¹⁰.

Sprawozdania dotyczące kapitału intelektualnego stały się wytyczną, obejmującą pracowników, strukturę organizacji, klientów i innych interesariuszy dla stworzenia rozszerzonej formy sprawozdawczości, wykraczającej poza tradycyjne, czysto finansowe ujęcie. Zakłada się, aby wszystkie możliwe do zidentyfikowania obszary kapitału intelektualnego zostały wyceniony w wielkościach liczbowych, natomiast elementy jakościowe zostały przejrzysto opisane. W ostatnim czasie obserwujemy coraz większą liczbę publi-

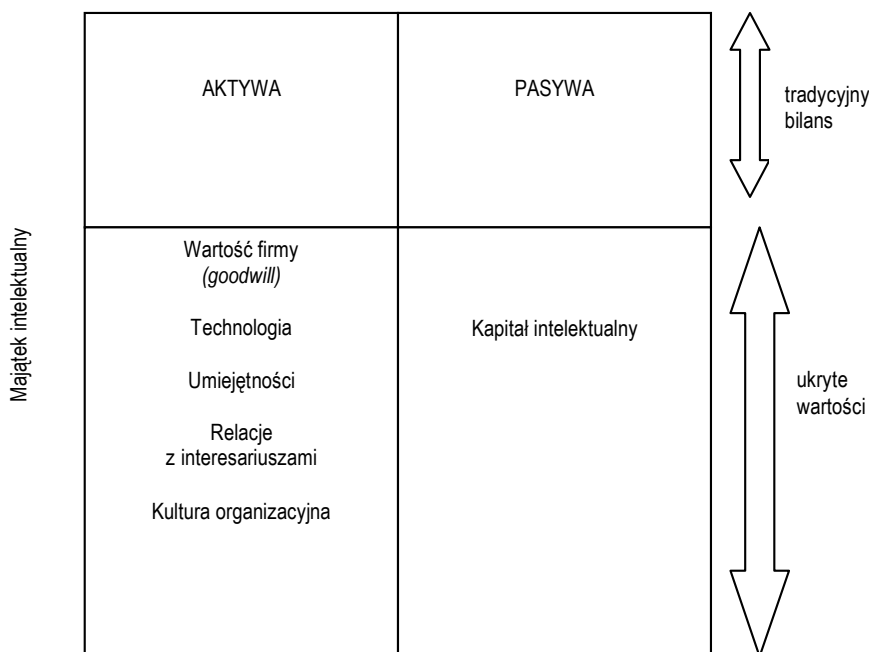
⁷ Por. Andre Helin, dz. cyt.

⁸ Por. A. Jaruga J. Fijałkowska, *Rachunkowość i zarządzanie kapitałem intelektualnym. Koncepcje i praktyka*, Ośrodek Doradztwa i Doskonalenia Kadr Sp. z o.o., Gdańsk 2002.

⁹ Por. L. Edvinsson, M. Malone, *Kapitał intelektualny*, PWN, Warszawa 2001, s. 39.

¹⁰ Tamże.

kacji poświęconych próbie wyceny aktywów niematerialnych. Jedną z nich jest koncepcja bilansu wg M. Dobija, który przedstawiony jest poniżej w tabeli 1¹¹.

Rysunek 2. Kapitał intelektualny w perspektywie rachunkowej

Źródło: opracowanie własne na podstawie L. Edvinsson, M. Malone, *Kapitał intelektualny*, PWN, Warszawa 2001, s. 40.

Tabela 1
Schemat bilansu według M. Dobija

AKTYWA	PASYWA
Akredytowane nakłady na rekrutację i szkolenie Aktywa społeczne Przyrost wartości aktywów społecznych z upływem czasu Aktywa funduszu socjalnego	Finansowanie z części kapitału obrotowego Kapitał ludzki Fundusz z przeszacowania kosztów utrzymania i edukacji Fundusz socjalny

Źródło: M. Dobija, *Bilans i sprawozdanie o wartości dodanej w rachunkowości społeczno-ekonomicznej*. „Zeszyty Teoretyczne Rady Naukowej Stowarzyszenia Księgowych w Polsce”, Warszawa 1997, Nr 40.

Aktywa społeczne to wartość początkowa, która występuje w momencie zatrudnienia pracowników i wyraża wartość kapitału ludzkiego (pasywa). Każdy wzrost wartości aktywów społecznych poprzez zdobyte doświadczenia pracowników, edukację

¹¹ J. Fijałkowska, *Sprawozdawczość kapitału intelektualnego wyzwaniem dla rachunkowości*, <http://www.innowacyjnosc.gpw.pl/kapital-intelektualny/publikacje/7-Sprawozdawczosc-kapitalu-intelektualnego.html>, stan na listopad 2009.

oraz pozostałe nakłady na pracowników, powoduje automatyczny wzrost wartości kapitału ludzkiego i funduszu z przeszacowania kosztów utrzymania i edukacji, zgodnie z zasadą równowagi bilansowej. Przedstawione powyżej ujęcie bilansu pozwala na agregację nakładów na rozwój i utrzymanie pracowników w przeciwieństwie do tradycyjnego sprawozdania, w którym wydatki te kwalifikowane są do kosztów. Podejście D. Dobija pozwala traktować wydatki pracownicze jako inwestycję i potencjał przedsiębiorstwa.

Kolejną próbą sprawozdania o wartości aktywów niematerialnych jest bilans uwzględniający kapitał intelektualny zaproponowany przez D. Dobija, schemat znajduje się poniżej.

Aktywa rzeczowe oraz wartości niematerialne i prawne	Kapitał obcy
	Kapitał własny (księgowy)
Aktywa intelektualne	Kapitał intelektualny

Rysunek 3. Graficzny obraz bilansu, uwzględniający kapitał intelektualny

Źródło: D. Dobija, *Pomiar i sprawozdawczość kapitału intelektualnego przedsiębiorstwa*, Wydawnictwo Wyższej Szkoły Przedsiębiorczości i Zarządzania im. L. Koźmińskiego, Warszawa 2003.

Bilans ten może okazać się lepszym prognostykiem dla rynku kapitałowego niż tradycyjny, ponieważ uzasadnia i tłumaczy różnicę pomiędzy wyceną rynkową i księgową danej organizacji¹².

Dla ujednoczenia praktyk dotyczących przygotowywania sprawozdań o kapitale intelektualnym powstało kilka niezależnych zestawów rekomendacji. Obecnie kolejne organizacje starają się wypracować najbardziej użyteczne standardy badania wielkości aktywów niematerialnych. Również w Polsce pojawiło się kilka koncepcji narzędzi, badających poziom tego niewątpliwie bardzo cennego majątku przedsiębiorstwa. Jedną z takich koncepcji jest audytowanie organizacji w zakresie zarządzania wiedzą i kapitału intelektualnego. Audyty te badają poziom świadomości istnienia poszczególnych części kapitału intelektualnego, tj. kapitału ludzkiego, kapitału strukturalnego, w tym kapitału relacyjnego, innowacyjnego, organizacyjnego. Tworzone są koncepcje pomiaru efektywności inwestycji w aktywa niematerialne.

Ostatnio ukazały się wyniki badań, jakie przeprowadziła firma Hay Group i opublikowała w swym raporcie Nawigator HR, mówiące o rentowności wydatków na kapitał ludzki. Wyniki sformułowano na podstawie analizy wyników badań 43 dużych przedsiębiorstw, które inwestując w pracowników, zwracają szczególną uwagę na rentowności tych wydatków. Największą część tych wydatków, bo ponad 93 proc, stanowią wynagrodzenia. Dużo mniej, bo tylko ok. 2,5 proc. budżetów HR, przedsiębiorstwa przeznaczają na świadczenia dodatkowe oraz szkolenia. Jak wynika z raportu, najwyższy średni zwrot z inwestycji w kapitał ludzki mają firmy z branży FMCG działające na rynku dóbr codziennego użytku, gdzie wydatki związane z HR mają stosunkowo niewielki, bo 11 proc. udział w kosztach operacyjnych. Niemniej jednak przedstawiciele firm FMCG są liderami we wdrażaniu programów rozwojowych dla swojej kadry menedżerskiej, w inwestowaniu w jakość „przywództwa” w organizacjach. Styl menedżerski ma bezpośrednie przełożenie

¹² Por. D. Dobija, *Pomiar i sprawozdawczość kapitału intelektualnego przedsiębiorstwa*, Wydawnictwo Wyższej Szkoły Przedsiębiorczości i Zarządzania im. L. Koźmińskiego, Warszawa 2003.

na klimat organizacyjny, który z kolei pomaga osiągać lepsze wyniki biznesowe. Firma Hay Group opublikowała, iż w dużych polskich firmach wydatki związane z pracownikami sięgają przeciętnie 17,5 proc. wszystkich kosztów bieżącej działalności. Jest to opłacalna inwestycja, ponieważ obliczono, iż średni zwrot z tych nakładów w roku 2008 wyniósł 86 proc.¹³

Nie ulega wątpliwości, iż większość uczestników rynku jest zainteresowana, jak efektywne są poczynione przez nich inwestycje, również w kapitał niematerialny, taki jak kapitał ludzki, relacyjny i organizacyjny. Jak dowodzi praktyka, wciąż trwają prace, aby możliwym stało się publikowanie i korzystanie przez wszystkich interesariuszy z ujednoliconej informacji o przedsiębiorstwie, zawierającej rzetelne dane również o aktywach niematerialnych.

SUMMARY

The article presents the concept of intangible assets in the context of an accounting system. Financial reporting is one of the main sources of information. From the standpoint of investors, information for assessing future earnings and cash flows is particularly useful. That raises the peculiar gap between the information presented by the contemporary accounting and the needs of stakeholders of a particular company. The above-mentioned "gap" between the value of the company and its book value is, in accordance with many definitions, the value of intellectual capital.

The article emphasizes the need to continue work on developing a reporting system to be much more useful for all stakeholders of each organization.

Translated by Joanna and Artur Rzempała

LITERATURA:

1. Andre Helin, *Rachunkowość musi spełniać oczekiwania inwestorów*, „Gazeta Prawna” 91/2005 z dnia 2005-05-11;
2. Błaszczak A., *Zysk z inwestycji w pracownika*, „Rzeczpospolita” z dnia 10-11 listopada 2009;
3. Dobija D., *Pomiar i sprawozdawczość kapitału intelektualnego przedsiębiorstwa*, Wydawnictwo Wyższej Szkoły Przedsiębiorczości i Zarządzania im. L. Koźmińskiego, Warszawa 2003;
4. Dobija M., *Bilans i sprawozdanie o wartości dodanej w rachunkowości społeczno-ekonomicznej*. „Zeszyty Teoretyczne Rady Naukowej Stowarzyszenia Księgowych w Polsce”, Warszawa 1997, Nr 40;
5. Edvinsson L., Malone M., *Kapitał intelektualny*, PWN, Warszawa 2001;
6. Fijałkowska J., *Sprawozdawczość kapitału intelektualnego wyzwaniem dla rachunkowości*, <http://www.innowacyjnosc.gpw.pl/kapital-intelektualny/publikacje/7-Sprawozdawczosc-kapitalu-intelektualnego.html>, stan na listopad 2009;

¹³ Por. A. Błaszczak, *Zysk z inwestycji w pracownika*, „Rzeczpospolita” 10-11 listopada 2009.

7. Gmytrasiewicz M., *Teoria rachunkowości a MSSF*, [w:] *Rachunkowość wczoraj, dziś i jutro*, SKWP, Warszawa 2007;
8. Ignatowski R., *Dokąd zmierzamy, czyli wizja rozwoju rachunkowości jako nauki i zawodu*, [w:] *Rachunkowość wczoraj, dziś i jutro*, SKWP, Warszawa 2007;
9. Jaruga A., Fijałkowska J., *Rachunkowość i zarządzanie kapitałem intelektualnym. Koncepcje i praktyka*, Ośrodek Doradztwa i Doskonalenia Kadr Sp. z o.o., Gdańsk 2002;
10. Ustawa o rachunkowości z dnia 9 listopada 2000r, Dz. U. Nr 113 poz. 1186, z późn. zm.;
11. *Zarządzanie wartością przedsiębiorstwa a struktura akcjonariatu*, Materiały Konferencji Naukowej współorganizowanej przez Katedrę Ekonomiki Przedsiębiorstw Uniwersytetu Gdańskiego i Kolegium Nauk o Przedsiębiorstwie Szkoły Głównej Handlowej, Gdynia – Karlskrona, 27-29 wrzesień 2001.